

Bevezetés – a megoldásra váró problémák

A Pesti-síkság és környékének képét már évezredek óta alakítja az ember, azonban ez a hatás az elmúlt évszázadban soha nem látott mértéket öltött. Korábban a táj regenerálódóképessége nagyobb, terheltsége pedig kisebb volt, mint napjainkban. Mivel a tájgazdálkodás és a táj állapota alapvetően meghatározzák a természeti értékek fennmaradását és a jövő generációk térségben való boldogulását, egészségi állapotát, szükség van a táj múltjának és jelenlegi állapotának minél részletesebb megismerésére. Ennek birtokában a települések fenntartható módon, távlatokban gondolkodva tervezhetik meg területhasználatukat, egyensúlyt teremtve a társadalmi, gazdasági és környezeti folyamatok között. A tájtörténeti információk felhívják a döntéshozók, gazdálkodók figyelmét a korábbi káros területhasználatok következményeire, és emellett lehetővé teszik a tervezett hasznosítások várható hatásainak modellezését, becslését is.

A pesti agglomerációban elsősorban a lakóövezetek és gazdasági területek terjeszkedése miatt az utóbbi évtizedekben a természeti területek száma, kiterjedése jelentősen csökkent, állapotuk romlott. A természetközeli élőhelyek (pl. homokpuszták, láprétek, erdők) feldarabolódtak, beépültek, illetve nőtt elszigeteltségük. A táj- és vízgazdálkodás nem fenntartható módon történik: természetvédelmi szempontból értékes, ugyanakkor növénytermesztésre alkalmatlan gyepeket szántanak be; a vízrendezések (indokolatlan patakkotrások, tavak kialakítása) gyakran a törvény által védett lápok és a mocsarak kiszáradásához, eltűnéséhez vezetnek. A vizeket és a természeti területeket terhelő műtrágya és növényvédő szerek használata a rendszerváltozást követően ugyan jelentősen visszaesett, napjainkra azonban a csatornázatlanság (házi emésztőgödrök szennyezése) hasonló súlyú problémát jelent. Egyre komolyabb természetvédelmi és társadalmi kihívást jelentenek a behurcolt, idegenhonos fajok (pl. parlagfű, magas aranyvessző terjedése a lápréteken, ikrapusztító törpeharcsa).

Természetkárosítás az Ivoacsi-láprét
Természetvédelmi Területen (Veresegyház, 2005)

Szennyezés kiváltotta intenzív algásodás
a Malom-tavon (Veresegyház, 2004 augusztus)

A rövidlátó módon tervezett, a természeti erőforrásokat felélő, és a természeti értékeket elpusztító tájhasználatnak jelentős társadalmi-gazdasági kára/költsége van, melynek első jelei már modellterületünkön, a Sződrákosi-patak vízgyűjtőjén (kb. a Vác-Gödöllő-Budapest háromszögben) is láthatók. A természeti területek állapotának romlása és a biológiai sokféleség (= a biodiverzitás) csökkenése az ún. ökoszisztéma szolgáltatások (pl. természetes halszaporulat, fürdésre alkalmas víz, természetesen alkalmas talaj) sérüléséhez vezetnek.

A helyi lakosság és a tájban gazdálkodók, de még a döntéshozók (önkormányzati képviselők, önkormányzati társulások vezetői) és a civil szervezetek többsége is csak

felszínesen vagy részben ismeri a fenti problémákat, illetve azok súlyát, következményeit. Általában nem rendelkeznek elegendő információval ahhoz, hogy a károkozás megelőzhető, vagy legalább mérsékelhető legyen. A megfelelő szemlélet kialakítása kulcskérdés, ezért már az oktatás, környezeti nevelés során törekedni kell ennek elérésére.

*Jelen tájékoztató célja rövid ízelítőt adni az **ÉlőTáj Programról** és kezdeti eredményeiről. Bízunk abban, hogy a közös fonalat megragadva, mind az önkormányzatok, mind a civil szervezetek – és nem utolsósorban – a helyi iskolák érdeklődését is felkeltjük programunk iránt.*

Mi a Program célja?

A Program általános célja tájtörténeti kutatások végzése a Szódrákosi-patak vízgyűjtőjén a fenntartható tájgazdálkodás és a tájrehabilitáció megalapozása, illetve a helyi társadalom környezeti szemléletének változtatása érdekében.

A tájtörténeti kutatás módszere

Kutatásainkhoz történeti (100-200 éves) és aktuális térképeket, légifotókat, korabeli irodalmat, levéltári dokumentumokat és településmonográfiákat használunk fel. A térképek és légifotók digitalizálásával számítógépen megjeleníthetők a legfontosabb területhasználati kategóriák, mellyel értékelhetővé válnak az utóbbi 230 év tájgazdálkodási tendenciái [pl. a lakott területek, lápok és mocsarak, erdők arányának változása, élőhelyek természetessége, „ősi” (érintetlen) természeti területek elhelyezkedése stb.]. A korabeli írásos dokumentumok fontos háttéranyagként segítik, pontosítják a térképek értelmezését, értékelését.

Mely szervezetek, és milyen módon hasznosíthatják a Program eredményeit?

Általános iskolák

Elsősorban a 7., 8. osztályos *biológia, földrajz és történelem tanítása során* hasznos kiegészítő anyag lehet az a színes térképekkel illusztrált, rövid magyarázattal, ábrákkal és fotókkal ellátott **oktatási célú poszter**, melyet 2006. április 15-ig készítünk el. [A térkép Mogyoród, Szada, Veresegyház és Órbottyán településeket érinti, de megrendelésre a vízgyűjtő többi településére (Sződ és környéke) is kidolgozzuk.]

A jeles napok (pl. április 22.: Föld Napja, május 10.: Madarak és Fák Napja, június 5.: Környezetvédelmi Világnap) alkalmat nyújtanak arra, hogy a diákok megismerkedhessenek szülőföldjük tájtörténetével és természeti értékeivel, illetve a jelenlegi problémákkal. A régi és aktuális térképek segítségével lehetőségük nyílik lakóhelyük egykori és jelenlegi környezetének, állapotának összehasonlítására, a fényképek által információkat kaphatnak a határban elterülő természetvédelmi területek ritka állat- és növényfajairól.

Igény esetén – például a jeles napokhoz kapcsolódva – az EMLA Egyesület és a Tavirózsa Egyesület tagjai az oktatási célú poszterekkel rövid **bemutató foglalkozást** tartanak a diákok részére.

Települési önkormányzatok, önkormányzati társulások

A Program eredményeit egy színes térképekkel, grafikonokkal, fotókkal illusztrált *tájtörténeti kiadványban* kívánjuk összefoglalni, mely várhatóan 2006. októberében fog megjelenni. A vízgyűjtő önkormányzatait környezetvédelmi, településfejlesztési bizottsági vagy képviselő-testületi üléseken és az önkormányzatok által szervezett rendezvényeken (pl. *előadás* lakossági fórumon) is tájékoztatjuk.

A települések polgármesterei, képviselői hasznos információkat kaphatnak a tájvédelmi szempontból helyes településfejlesztési döntéseik meghozatalához, és megismerhetik az elmúlt 230 év gyakran káros emberi tevékenységeinek hatását. *A szemléletformáláson túl célunk az, hogy a települések környezetvédelmi programjaiba, tájvédelmi és településrendezési terveibe beépüljenek programunk eredményei, javaslatai.*

Civil szervezetek

A Szódrákosi-patak vízgyűjtőjén működő civil szervezetek tájtörténeti kiadványunkat *tájvédelmi, érdekérvényesítési és környezeti nevelési célokra* egyaránt haszonnal forgathatják. A helyi társadalom lakókörnyezete történetének, változásainak, állapotának jobb megismerése erősíti a lokálpatriotizmust, mely a táji, természeti értékek hosszú távú megőrzésének egyik fontos garanciája.

További információk az ÉlőTáj Programról, kapcsolatfelvétel:

Összefoglaló tájtörténeti kiadványunk 2006. októberétől megrendelhető, de a Program eredményei Interneten keresztül nyilvánosan is hozzáférhetőek lesznek honlapjainkon, az **ÉlőTáj Adatbázisban**.

Várjuk az iskolák, önkormányzatok, civil szervezetek jelentkezését!

Tavirózsa Egyesület

Tatár Sándor

botanikus, programvezető

E-mail: tatars@mail.inext.hu

Telefonszám: (1) 257-11-00

www.tavirozsa-egyesulet.hu

EMLA Egyesület

Sándor Csaba

térinformatikai szakértő

Telefonszám: (1) 322-84-62

E-mail: c.sandor@emla.hu

www.emla.hu

Részletek az ÉlőTáj Program kezdeti eredményeiből

A Szódrákosi-patak vízgyűjtője rövid természetföldrajzi jellemzése

Az Alföld nyúlványaként a Pesti-síkság egészen Vácig hatol; északon a Cserhát, keleten a Gödöllői-dombság, míg nyugaton a Duna határolja. A Szódrákosi-patak vízgyűjtője a Pesti-síkság Mogyoródtól északra eső részét és a Gödöllői-dombság nyugati oldalát foglalja magába. A dombvidék fontos vízválasztó: nyugati oldala a Duna, míg keleti oldala a Tisza vízgyűjtőjéhez tartozik. A Szódligetnél Dunába ömlő Szódrákosi-patak a mogyoródi Bolnoka-hegy lábánál ered, jelentősebb oldalágai a Folyás-, a Tece- és a Hartyán-patak. A patak 24 km hosszú, vízgyűjtő területe 132 km². A vízgyűjtőt jelentős mértékben lefedő települések: Mogyoród, Szada, Veresegyház, Órbottyán, Vácrátót, Váchartyán, Csörög, Szód és Szódliget.

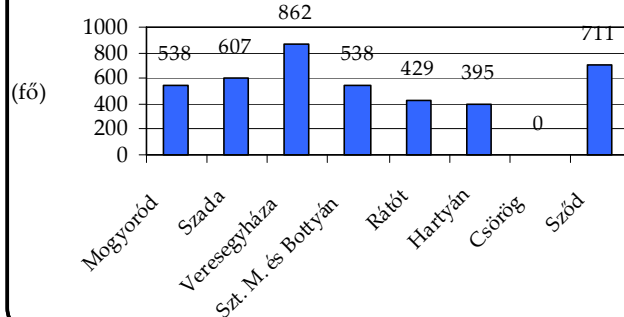
A táj éghajlata kontinentális jellegű; itt egyaránt érvényesül az Alföld meleg, szárító hatása és az Északi-középhegység melegét enyhítő légáramlata. A Dunazug- és Börzsöny hegységek csapadékmennyéka miatt gyakran van csapadékhiány, a lehulló eső és hó mennyisége általában nem haladja meg a párolgási veszteséget. Ennek ellenére *vizes élőhelyekben gazdag e táj*, melyet a környező dombokra hulló és beszivárgó, majd a völgyekben (gyakran tavak fenékforrásaként) újra felbukkanó csapadékvíz éltet. A csapadékvíz mélyebbre hatolását a helyenként több száz méteres vastagságot is elérő, vízzáró agyagréteg akadályozza meg. A helyenként lankás területeken mindenütt jellemző *meszes futóhomok* a táj képét kialakító, nyugatra húzódó Ős-Duna hordalékként rakódott le.

A mélyen fekvő, nedves völgyekre, lapályokra a *lápok, mocsarak és (láp)rétek*, míg a száraz homokdombokra a zárt és a futóhomokos nyílt *homokpuszta* a jellemző. Zárt tájhonos *erdőségek* (kocsánytalan tölgyesek stb.) elsősorban a jobb vízháztartású, csapadékosabb dombvidékeken (a vízgyűjtő keleti oldalán) alakultak ki, kis kiterjedésben. A patakok mentén egykor kocsányos tölgyesek húzódtak, napjainkban azonban – az évszázadokkal ezelőtti elvégzett fakitermelések miatt – a puhafás fűz-nyár ligeterdő vált uralkodóvá. *Összességében a természetes, természetközeli élőhelyek napjainkra töredékükre zsugorodtak, állapotuk jelentősen romlott.*

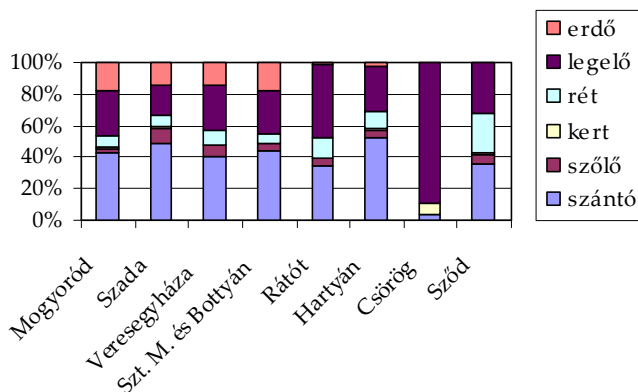
Tájhasználat, fontosabb társadalmi-gazdasági adatok a XVIII. század végéről (1773-1808)

Az 1700-as évek végén a vízgyűjtő legnépesebb települései Veresegyháza, Sződ és Szada. Vallási hovatartozás szerint egyaránt voltak római katolikusok, reformátusok, evangélikusok, sőt Sződön izraelita hitű társadalmi rétegek is. Sződ és Csörög Grassalkovich gödöllői uradalmának részei, míg egyes veresegyházi birtokok (pl. a tó és környéke) a nagyváradi káptalané és a váci püspöké voltak.

Népességszám a Szódrákosi-patak vízgyűjtőjén a XVIII. sz. végén

Tájhasználat a Szódrákosi-patak vízgyűjtőjén a XVIII. sz. végén

Bottyánban, Szadán, Hartyánban, és Rátóton vízimalom működött, utóbbi településen (a Szódrákosi-patakon) négy (!) is. Érdekesség, hogy a Veresegyházi-tó gátján korábbi és későbbi leírások szerint is működött vízimalom, azonban a XVIII-XIX. század fordulójáról nincs róla információ, és a térképen sem jelölték. Korabeli dokumentumok szerint Mogyoród kőbányája szürke, jól fejthető követ adott, Szentmiklóson (Szt. M.) pedig már működött a mai (őrbottyáni) téglagyár „őse”, egy téglágetető.

A szántóföldek aránya már ebben az időben is magas volt (40,2%). A legnagyobb szántóterületekkel Veresegyháza, Mogyoród és Sződ rendelkezett. Az állattenyésztés jelentőségét mutatja, hogy a legelők és a rétek az összes művelt terület (beleértve az erdőket is) 43,7%-át tették ki. A legelők részesedése különösen Csörögön és Rátóton, a rétgazdálkodás pedig Sződön volt számottevő. Az erdők aránya a mai Őrbottyán területén (Szentmiklóson és Bottyánban) és Mogyoródon valamivel magasabb értéket mutatott a többi településhez képest, de itt sem érte el a 20%-ot. A szőlők és kertek a tájban mindössze 6,2%-ot borítottak.

Megművelt terület nagysága a Szódrákosi-patak mentén a XVIII. sz. végén

